

Mikkel Thorup

Karl og Carl - venstrefløjen og Schmitt

Karl Marx og Carl Schmitt er ikke de mest oplagte samtalepartnere. På trods af at de stod på hver sin side af 'den store europæiske borgerkrig', har der alligevel været en livlig dialog mellem venstrefløjen og Schmitt fra 1920'erne og frem. Schmitt var livet igennem dybt optaget af venstrefløjens teoretikere, og han læste bl.a. Marx, Engels, Lenin, Lukács, Benjamin, Proudhon, Bakunin, Mao, og eurokommunisten Santiago Carrillo. Og dele af venstrefløjen har taget udfordringen op og læst Schmitt. Han er af sine venstreorienterede kritikere ofte blevet betegnet som 'modrevolutionens teoretiker' (Günther 1985); hans teori er blevet affærdiget som 'borgerskabets modstykke til klassekampsteorien' (Petzold 1974: 410), hans politiske teori er blevet afvist som 'fascistisk' og derfor afvist som inspirationskilde for venstrefløjen (Neocleous 1996; se dog også 2003). Alligevel er han blevet læst, og det ikke bare som 'fjenden', men som det Chantal Mouffe i kritisk inspiration fra Schmitt, har kaldt 'agonisme', dvs. et fredeligt fjendskab, et forhold mellem politiske modstandere: Der indledes med Schmitts læsning af venstrefløjen (I), og dernæst venstrefløjens Schmitt-læsninger der er foregået i tre bølger, der hver især udspringer af en specifik krise: hvor den første krise i 1920/30'erne var reel og angik Weimarrepublikkens overlevelse (II); den anden krise i 1960/70'erne føltes reel på sin tid og angik modstanden mod den repressive liberaldemokratiske europæiske stat i Europa (oprør, terror, antiterror) og i verden (kolonialisme, afkolonialisering) (III); 'krisen' i dag er mere ønsket end faktisk og angår en fremmaning af krise for liberalismen, en påstand om at liberalismen som system og begrebsapparat er forældet (IV-V).

I

Marx' originale bidrag var ifølge Schmitt intensivering af historien til én endelig kamp mellem to veldefinerede klasser: arbejderklassen og bourgeoisiet. Den sociale stratificerings mangfoldighed blev reduceret til én modsætning, hvilket øgede intensiteten, gav kampen en liv-eller-død mening og en historisk nødvendighed, der tillod ofre, martyrier og vold. Bourgeoisiet blev forvandlet fra objekt for litterært ressentiment til en verdenshistorisk figur: den ekstreme modsætning der stod mellem arbejderklassen og den endegyldige frihed. Dette er ifølge Schmitts udlægning det politiske element i marxismen, men det står i modsætning til marxismens økonomisme, der deler udgangspunkt og i en vis udstrækning mål med sin modstander.

Kapitalisten og kommunisten deler nemlig ifølge Schmitt en fælles antipolitisk økonomisk-teknisk tænkning, der reducerer politiske stridigheder til organisatoriske eller sociologiske spørgsmål: ”Den store entreprenør har intet andet ideal end Lenin, nemlig en ’elektrificeret verden’. De strides egentlig kun om den rette elektrificeringsmåde” (Schmitt 1984: 22). Om end marxismen i selvforståelsen var rettet imod det liberale borgerskab, så var dets kritik en intern liberal selvkritik, idet teorien udgik fra borgerskabets tankehorisont og begrebslighed (Dotti 1999). Problemet med Marx er den historiefilosofiske optimisme, der foreslår en historisk udvikling, hvori kapitalismens interne modsætninger fører til dens sammenbrud og overgangen til en ny modsætningsfri orden, hvor hierarki afløses af horisontalitet, autoritet af selvforvaltning, fremmedgørelse af selvrealisering og det politiske af venskabet, universalisme, evig fred etc. Marxisme er oplysningsliberal historiefilosofi med ét ekstra historisk niveau: historien slutter ikke i det liberale men i det kommunistiske samfund. Som sådan kan denne form for marxisme ses som liberalismens naturlige og logiske resultat snarere end dets negation (Fontana 2000). Marxismen er kort sagt lige så antipolitisk som liberalismen.

Den anden side af den proletariske trussel var ifølge Schmitt anarkismen. Schmitts store forbillede, Juan Donoso Cortés, havde fundet sin ægte fjende, beundret og foragtet i anarkisten Proudhon; Schmitt finder tilsvarende sin i den franske tænker Georges Sorel, hvis hovedværk er *Tanker om vold* fra 1908. Hos dem fandt Cortés og Schmitt fjender, der forstod sig selv som sådan; ikke som hos liberalismen, der afviste fjendskabet ved at ’oversætte’ det til konkurrenten på det økonomiske område og samtalepartneren i det offentlige rum. Hos anarkisterne var det politiske stadig præsent som fjendskab. På trods af deres indædte kamp imod hinanden viser bolsjevismens succes i Rusland den nære forbindelse mellem *praktisk* revolutionær marxisme og anarkisme. De deler afvisningen af det liberale ideal – diskussionen – og af det reformistiske ideal – opdragelsesdiktaturet – til fordel for ”en ny tro på instinktet og

intuitionen” (Schmitt 1926: 78); en selvbevidst irrationel teori om den direkte brug af vold. Hos Sorel er alle systemer – tankemæssige som reelle – overgreb imod det konkrete individ. Overfor det intellektualiserede tankesystem opstilles kategorier fra det direkte levede liv, fra arbejderklassens umedierede liv, og disse samles i myten om generalstrejken (Sorel 1974: 9-19, 70ff). Ideen om myten som en praktisk handlingskategori opstiller den skarpeste modsætning til parlamentarismens kategorier. Myten er immun overfor fakta og kritik; den er mobiliserede, ikke diskuterende. Sorel er skræmt ved tanken om en alliance mellem den parlamentariske socialisme og borgerskabet, der i stedet for den totale omvæltning indsætter den sociale fred. Volden er det redskab, der skal genetablere modsætningen ved at bevidstgøre proletariatet og skræmme borgerskabet tilbage til deres rolle som kapitalister og væk fra rollen som medfølede og filantropiske moralister. Modsætningen skal stå klart for enhver, for at kampen kan opnå den nødvendige intensitet. Der må ingen mediering, forsoning eller fælles grundlag være. Kun to modstandere fastlåst i konflikt (ibid.: 42-51), hvilket også er Schmitts billede – bare fra den anden side af konfrontationen.

Schmitts læsning af marxismen og anarkismen er en genspilning af hans ’klassiske’ figur: politik/antipolitik, hvor marxismen anklages for at videreføre oplysningsliberalismens afpolitisering i metode og mål, hvorimod anarkismen anerkendes for at holde det politiske i form af fjendskabet i tydelig skikkelse og for at være parat til den politiske handling: beslutningen, kampen, offeret. Anarkisterne, oprørerne og partisanerne, er derfor Schmitts ’fjendtlige brødre’ i kampen mod et system og en tænkning, der har udlevet sig selv.

II

Den første bølge af venstreorienterede Schmitt-læsninger er i Weimarrpublikken, hvor folk i og omkring den senere Frankfurter-skole læste og anvendte Schmitt. Det drejer sig bl.a. om Walter Benjamin, Ottto Kirchheimer og Franz Neumann. Både Kirchheimer og Neumann fulgte hans forelæsninger på Berlins Handelshøjskole i 1930-31 om det politiskes begreb, og Neumann skrev d. 2. september 1932 til Schmitt:

Jeg er fuldstændig enig med den kritiske del af din bog [Legalität und Legitimität]. Også jeg tror, at det parlamentariske ikke længere kan fungere efter princippet om lige mulighed ... Jeg ser det som min opgave i den kommende tid at bevise din pointe økonomisk og sociologisk. Hvis man har den holdning, at den fundamentale politiske modsætning i

Tyskland i dag er den økonomiske modsætning, at den afgørende ven/fjende-gruppering i Tyskland er den mellem arbejdsgivere og arbejdere, da er det klart, at det parlamentariske demokrati ikke længere er muligt på baggrund af en sådan politisk modsætning. (citeret fra Kennedy 1987: 47; se også Scheuerman 1994)

Neumann deler Schmitts kritik af det parlamentariske demokratis daværende praksis men ikke hans generelle kritik af dets modsætningsfyldte natur; og selv hvis Schmitt og Neumann kunne blive enige om, at den afgørende modsætning var økonomisk, så ville Schmitt hævde, at det var fordi politiske konflikter nu udspillede sig i økonomisk klædedragt, hvorimod Neumann ville insistere på, at konflikten var økonomisk struktureret i modsætningsforholdet mellem arbejdere og kapitalister. Og selvfølgelig ville de heller ikke stå på samme side i konflikten mellem kapital og arbejde, hvor Schmitt – ifølge senere marxistiske fortolkere – bør ses som det borgerlige modstykke til marxismens klassekampsteori (Hofmann 1964: 118, 124). Venstrelæsningen af Schmitt deler ofte analysen og kritikken men sjældent motivationen og aldrig alternativet. George Lukács skrev i 1928 en positiv anmeldelse af Schmitts *Politische Romantik*, der anerkendte hans kritik af romantikken, men som samtidig beklagede hans manglende materialistisk-sociologiske fundering af kritikken:

Schmitt forsøger ikke engang at finde at finde en real-historisk forklaring; han formulerer ikke en eneste gang det rigtige spørgsmål. Denne begrænsning ligger netop deri, at han i sin samfundshistoriske analyse bliver stående ved svage og tomme almindeligheder som 'borgerlig' ... uden den specifikke historiske situation, uden at undersøge nærmere det daværende tyske borgerskabs indre lagdeling, uden at stille spørgsmålet om hvilket lag de tyske romantikere repræsenterede, hvilken samfundsmæssig væren deres tankestruktur svarede til. (Lukács 1968)

Lukács fortsatte med den kritiske reception af Schmitts værk efter krigen. I sin *Die Zerstörung der Vernunft* (1962) lægger han som mange andre, der var optaget af Schmitt i mellemkrigstiden, nu betydeligt afstand til ham, og han diskuteres under titlen 'Præfascistisk og fascistisk sociologi' sammen med Othmar Spann og Hans Freyer (ibid.: 557-576), og han gøres til ideologisk bannerfører for amerikansk imperialisme. Lukács påstand er, at Schmitt nu "lige så ivrigt tjener de nye amerikanske herrer som han tidligere tjente Hitler". Han afvises som 'Hitlers ideologiske håndlanger' og 'Hitlers husjurist og retsteoretiker' (ibid.: 695, 725-9). Schmitt anerkendes dog stadig som en dygtig diagnostiker, der er

ganske forskellig fra nazismens og fascismens øvrige hjælpere. Herbert Marcuse (1970) skrev i 1934 en af de første længere kritiske essays om Schmitt, der sammen med Schmitts indmeldelse i NSDAP effektivt blokerede for en videre læsning i denne første bølge. Disse Schmitt-læsninger er kendetegnet ved en optagethed af statens sammenhæng og overlevelse samt af parlamentarismens fremtid. Schmitts kritik af partisystemet anerkendes som validt, og hans teorier bruges i et forsøg på at styrke den liberaldemokratiske stat, som Schmitts teoriapparat var ude på at ændre hvis ikke direkte omstyrte.

III

Den anden bølge er i den tyske Forbundsrepublikks kriseår i 1960/70'erne. Maoisten Joachim Schickel interviewede Schmitt til en bog om partisankrigen (Schmitt 1963; Schickel 1970), hvor Schmitt blev set som den nye krigsdiagnostiker. Han blev studeret i de mere radikale dele af det tyske studenteroprør, hvor de fandt inspiration i Schmitts skrifter om undtagelsestilstanden og politikens primat. Man var her fascineret af Schmitts 'farlighed', hans selvstilisering som den, der havde gennemskuet politikens realiteter, hans teoretiske militans og hans insisteren på, at det politiske konstitueres og bestemmes gennem en skelnen mellem ven og fjende, dvs. at det politiske netop ikke er kendetegnet ved diskussion, kompromis og rationalitet men derimod ved kamp og konfrontation. Den nuværende tyske udenrigsminister og 'formand' for partiet De Grønne, Joschka Fischer, var en af dem, der læste Schmitt og Ernst Jünger. I 1982 genkaldte han sin egen og ligesindedes fascination:

Såvel Ernst Jünger som Carl Schmitt blev allerede under studenterrevolten i SDS opfattet som en slags hemmelig inspirationskilde, omgivet af en aura af intellektuel obskønitet. De var fascister, ingen tvivl om det, og alligevel læste man dem med stor interesse. Desto mere militant revolten udviklede sig, desto mere 'kæmperen' og 'fightereren' trådte i forgrunden, jo mere indlysende blev parallellen. (www.juenger.org/mailarchive/12_1998/msg00006.php)

Et andet væsentligt element, der blev taget op af den tyske venstrefløj var hans parlamentarismekritik, hvor Johannes Agnoli gentog Schmitts kritik fra 1920'erne af parlamentarisme som en liberal og ikke en demokratisk konstruktion. Det liberale parlamentariske demokrati er en modsigelsesfyldt størrelse, der kombinerer to modsatrettede kræfter, liberalisme og demokrati – og det på 'det sande demokratis' bekostning (Agnoli & Brückner 1968; Müller

2002: 23-8, 2003: 171-177). Agnoli men også Jürgen Habermas (1962; Becker 1994; Schüle 1998) fortalte en forfaldshistorie lig Schmitts, hvor den offentlige diskussion tidligere havde været åben og rationel, hvilket er parlamentarismens forudsætning, men at den på deres tid (hvilket også var Schmitts påstand om sin samtid) af forskellige grunde var degenereret, hvilket satte spørgsmålstegn ved parlamentarismen som teori og praksis. Det var også i en kriseram national kontekst, at han blev læst på den italienske venstrefløj i det, der blev kaldt 'Marxisti Schmittiani' (Maschke 1986: 586-591; Müller 2003: 177-180). I en situation med terror, antiterror, kupforsøg, mafia osv. er 'det tyvende århundredes Hobbes' en oplagt guide, og Schmitt blev inspirationskilden til en ny politisk eksistentialisme og en absolutisering af fjendskabet over for kapitalisterne. Denne læsning forblev marginal på den italienske venstrefløj men har uden tvivl tjent som brobygger til nutidens læsning af Schmitt i Italien.

Det er heller ikke uden interesse, at Schmitt selv (som også Jünger) fulgte studenteroprøret med stor og ikke bare negativ interesse (Müller 2003: 170, 277). De så begge oprøret som på sæt og vis del af samme oprør, samme anti-system, samme anti-småborgerskab, som de selv havde været engageret i, samme oprør mod 'det kedelige forbrugersamfund', imod afheroiseringen og afpolitiseringen af samfundet, mod den teknokratiske universalisme og kosmopolitisme, som de fandt hos både Sovjet i øst og hos USA i vest; og særligt Schmitt følte et slægtskab med studenteroprørernes eksklusion, *berufsverbot*, fra Forbundsrepublikkens gode selskab. Schmitt blev 'beviset' på parlamentarismens nytteløshed og på det uundgælige i en konfrontation mellem dem og 'fjenden' (hvilket også førte til en dansk advarsel imod en sådan brug af Schmitt, se Hansen 1986). Man håbede på et mirakel i politisk og ikke teologisk forstand; en undtagelsestilstand, der kunne skabe 'historiens fortættede punkt' for skabelsen af et nyt samfund. Politisk økonomi, den nu udskældte klassiske marxisme, var blevet overtaget af en venstreorienteret politisk teologi, der udskiftede samtidsanalysen med det politiske drømmeri – og i sidste ende (blandt nogle få) den politiske kamp med den politiske eksistentialisme i terrorismen. Selvstiliseringen som oppositionel og farlig førte til nedvurdering af 'snak' og 'diskussion' og til det, Richard Wolin (1992) har kaldt 'skrækkens æstetik', der hylder livet som kamp og kampen som livet.

IV

Den tredje nutidige bølge af Schmitt-læsninger kan næppe forstås uden en refleksion over dels det liberale hegemoni, der har sænket sig over det politiske landskab og dels den dermed sammenhængende kollaps af venstreorienteret

tænkning og praksis. Schmitt-læsninger bliver først og fremmest mobiliseret for at bryde det endimensionelle fortolkningshegemoni, som liberalismen har sejret med i den neoliberale og globalistiske omstrukturering. Et element i dette udbrudsforsøg er henvisningerne til en ny krise for liberalismen, der markedsføres som 'post-liberalisme' og 'efter liberalismen', hvor tesen – som også er helt central for Schmitts analyser – er, at liberalismen har overlevet sig selv. Nye 'sociale realiteter' af forskellig art har med et udtryk fra Ulrich Beck gjort de liberale begreber til 'zombie-kategorier', dvs. levende døde, der stadig vandrer iblandt os. Denne analyse markedsføres også af andre (Gray 1993; Wallerstein 1995; Gottfried 2001), og der påstås derfor en åbning af muligheden for en komplet omskrivning af den politiske virkelighed på ruinerne af en overstået liberal doktrin og praksis.

Den tredje bølge indledtes i vid udstrækning med det amerikanske tidsskrift *Telos*' introduktion af ham i slutningen af 1980'erne, og de er fortsat med at bringe oversættelser og artikler lige siden. Et andet venstreorienteret tidsskrift, der også har anvendt Schmitt er *New Left Review* (NLR), og forskellen imellem de to er ganske slående. Hvor *Telos* har taget sloganet om højre/venstreskalaens død helt alvorligt, dér holder *NLR* fast i en klar venstreorienteret position. Det har betydning for analysen af Schmitt: *Telos* har bragt en række biografiske og kommenterende artikler af apologetisk karakter (se f.eks. Piccone & Ulmen 1987, 1990; Ulmen 2001), og man bringer også artikler af (Schmitt-inspirerede) højreradikale som Alain de Benoist, Gianfranco Miglio og Paul Gottfried, mens en af *NLR*'s redaktører har skrevet en stærkt kritisk intellektuel biografi om Schmitt (Balakrishnan 2000). Forskellen viser sig også i anvendelsen af Schmitt. *NLR* anvender ham i en kritik af først og fremmest amerikansk udenrigspolitik og af liberal humanitær interventionisme, som jeg vender tilbage til, hvorimod *Telos* mobiliserer ham til et opgør med velfærdsstaten og 'de nye klassers' multikulturelle universalisme og moralisme.

Telos mobiliserer populisme, partikularisme og lokalisme i et forsøg på at bryde den liberaldemokratiske uniformisme, kapitalismens universalisme, forbrugerismens homogenisering samt bureaukratismens centralisme. Man ønsker at opsætte barrierer og grænser for den teknokratiske rutinisering og afpolitisering af amerikansk politisk liv, og man forsøger derfor en syntese af klassisk amerikansk populisme med europæisk liberalisme-kritik. De gamle klasseskel mellem kapitalister og arbejdere bliver nu omskrevet til nye mellem den brede befolkning og de 'statsbærende klasser'; mellem på den ene side velfærdsstatens centralister, der ønsker at udbrede statens omfordelingsmekanik til alle problemer, og som gør alle politiske spørgsmål til sociale problemer, der kan løses gennem de nye klassers socio-tekniske kunnen og så på den anden side populist, der fremhæver lokal autonomi og selvansvar. Den klassiske ven-

strefløj er del af problemet, da denne uafvidende har allieret sig med den transnationale kapitalisme i deres medvirken til at gøre forbrugere og klienter ud af politiske samfundsgupper, hvorved venstrefløjen har afpolitiseret det sociale felt og blotlagt individer og samfund for kapitalismens og statens snigende undertrykkelse, samtidig med at de har sikret sig selv gode stillinger og en selvforståelse som de uangribeligt gode. For tiden er det sådan, at alle påstande om at være kommet hinsides højre og venstre, dækker over en reel højredrejning, og det er også tilfældet for *Telos*, der, som en af deres kritikere Boris Frankel skriver i *NLR*, har ”kombineret levn af kritisk teori med amerikansk småbypopulisme, anarkistisk antistatstænkning, europæisk højreekstremisme, regionalisme, nationalistisk mytologi og en dybtgående antimodernisme” (1997: 65). En sådan cocktail er tæt på at være en beskrivelse af elementerne i Schmitts liberalismekritik, og ganske lige som Schmitt promoverer *Telos* nu en konservativ kapitalismekritik, der fokuserer på dens kulturelle konsekvenser snarere end dens politisk-økonomiske. *Telos*’ Schmitt-inspirerede kapitalismekritik afpolitiserer kapitalismens ulighedsskabende effekter, og deres kulturalistiske liberalismekritik ender på paradoksalt vis med at understøtte de konservative dele af det amerikanske politiske spektrum, der ønsker at afvikle omfordelingspolitikken og de libertære dele af kulturpolitikken.

Genopdagelsen af Schmitt har som sagt i ikke ringe grad sin baggrund i det liberale fortolkningshegemoni, men ikke mindre vigtig er institutionaliseringen af en liberal globalisme i det såkaldte ’internationale samfund’. Store dele af Schmitts arbejde er dedikeret analysen og kritikken af liberal internationalisme, og han er kendt/berygtet for til stadighed at gentage Proudhons udsagn om, at ’den, der siger menneskehed, ønsker at bedrage’. *NLR*’s kritik (hos fx Tariq Ali, Perry Anderson og Peter Gowan) er først og fremmest rettet imod den nye liberale interventionisme, og de er del af en større bevægelse på venstrefløjen, der er utrygge ved den nye liberale globalisme, der angiveligt anvender humanitære krige som påskud til at universalisere kapitalisme og vestlig modernitet. Schmitt var en af de første kritikere af humanitær interventionisme med sit fokus på de potentielt ”totalitære implikationer af den liberale appel til universel humanitet. Kampen for at opnå en universel orden kræver politisk aktivitet og derfor udnævnelsen af fjenden” (Auberbach 1993/4:209). Det er præcis det, som den nuværende liberale globalisme benægter at gøre i den selvsamme bevægelse, der udnævner politiske ledere som ’menneskehedens fjender’, og som fører krige på menneskehedens vegne (Zizek 2002a; Thorup 2004). Det er her, vi finder Schmitts kritik af humanitære begrundelser for krig. Begrundelser der kulminerer i den ’totale krig’ mod menneskehedens fjender, og hvor modstand imod den humanitære krig – som Schmitt siger – vil forekomme som ”den illegale og amoralske modstand fra nogle få lov-

overtrædere, uromagere, pirater og gangstere” (citeret fra Koskenniemi 2001: 434). Det liberale forsøg på at afskaffe krig bliver i stedet grunden til flere krige; eller som Danilo Zolo siger inspireret af Schmitt: ”hele det eksisterende internationale systems institutioner, der er ment som instrumenter for fred, muliggør i realiteten et ganske andet resultat: den diplomatiske forberedelse til og formelle legalisering og legitimering af krig” (1997: 43). Liberal interventionisme benytter sig, som Zolo siger, af ’formodningen om humanitær uskyldighed’ (2002: 109-114), dvs. de humanitære krige forudsættes at være legitime og at være moralsk retfærdiggjorte, når de ikke er decideret legale (Kosovo). De er ikke-krige udkæmpet for humanitære og ikke strategiske formål. Antagelsen om humanitær uskyldighed er et magtfuldt instrument i omskabelsen af det geopolitiske kort. Derimod kan påberåbelse af statslegitimitetsprincippet, der tidligere var adgangskortet til anerkendelse i det interstatslige system, nu skabe problemer på den globale scene. Som William Rasch skriver: ”Ironisk nok er et af tegnene på deres outlaw-status netop deres insisteren på autonomi og suverænitet” (2003: 141). Humanitære krige føres for at ændre staternes interne organisering, hvilket er et klart brud med klassisk krigsførelse. Man besejrer nu ikke længere en angribende fjende, hvorefter han tillades at trække sig tilbage på sit eget territorium med politisk styreform intakt; den humanitære fjende skal nu fjernes og hans politiske system omskabes: “Med andre ord, han er en fjende, der ikke længere bare skal tvinges til at kun at trække sig tilbage bag sine egne grænser” (Schmitt 1996: 36). De nye humanitære krige er, hvad Zygmunt Bauman (2001: 14) – igen i en Schmitt-inspireret analyse - kalder ‘globaliserende krige’, dvs. krige “udført på vegne af det endnu ikke eksisterende men postulerede ‘internationale samfund’”. Det er ikke længere så meget den, der siger menneskehed, der ønsker at bedrage, men nu den der siger ‘internationalt samfund’. Den Schmitt-inspirerede analyse spørger, hvem der med hvilke partikulære interesser taler på universalismens, dvs. det internationale samfunds vegne, og den søger at forstå, hvad der sker med det politiske, dvs. udpegningen af fjenden, når vi går fra en statslig til en poststatslig orden.

Denne brug af Schmitt til en kritik af det globale liberale menneskeretlighedsregime har mødt stærk modstand fra Jürgen Habermas, der i 1986 forsøgte at advare et engelsktalende publikum imod at genoplive Schmitt (Habermas 1989), hvis renæssance han også tidligere havde advaret imod i sin kritik af postmodernismen og dens oplysningskritik som del af en ’ny konservatisme’ (Habermas 1983). Habermas’ forfatterskab kan ses som en stadig kommentar til Schmitt og den skole, han tilhører inden for tysk rets- og samfundstænkning (Young 1999), og selv om Habermas i mange år efter sin offentlighedsbog var tavs omkring Schmitt, så indeholder hans tænkning også en reaktion imod og dialog med Schmitts ’elever’ i Forbundsrepublikken. I de

seneste år er advarslerne imod Schmitt og schmittianisme taget til i Habermas' skrifter (1997a: 166; 1998: 134-5; 2001: 44, 118-122; 2003: 38). Han advarer imod "sønnerne af Ernst Jünger, Carl Schmitt og Martin Heidegger, mænd der ønsker at lokke os tilbage til de ekstraordinære riter udført af 'Daseins kraftfuldhed' med dens oppustede længsel efter hårdhed og fylde". Han advarer i særlig grad venstrefløjen imod at gentage den fascination, jeg omtalte under den anden bølge, og som han kalder "den subversive venstrefløjs Carl Schmitt-inspirede store mistænksomhed" (Habermas & Haller 1994: 31, 158). Alligevel er det ikke kun advarsler imod Schmitt, der er begyndt at dukke op. I takt med at den 'postnationale konstellation' og dens ændringer af international ret i retning af et post-statsligt menneskerettighedsregime udsættes for en stigende kritik er Schmitt blevet en dialogpartner for Habermas; en, hvis argumenter må konfronteres og tilbagevises (Rasch 2000a). For Habermas er det store problem ved Schmitt og den Schmitt-inspirerede analyse af international politik, at de bag ethvert universalistisk udsagn ser en dogmatisk vilje til at dominere, hvor universalismen skjuler partikularismen og den strategiske interesse. Ethvert moralsk udsagn kan kun forstås som en facade, bag hvilken der skjuler sig klassisk magtpolitik. Ethvert forsøg på at kodificere moralske principper i international politik, at etablere institutioner for samarbejde og fred, enhver tale om menneskehed og internationalt samfund afvises derfor som enten tossegodt drømmeri eller som uforfalsket magtpolitik. Habermas fremhæver til gengæld evnen til at lære fra katastrofer, dvs. en progressiv historieforståelse i modsætning til Schmitts statiske, der afviser kvalitative forandringer i de politiske enheders antagonistiske forhold. Habermas understreger de moderne staters tæmning af magt nationalt og den europæiske læreproces henimod en regional fred, hvilket i et videre perspektiv antyder muligheden af en 'verdensindenrigspolitik', hvor skellet mellem inde og ude bliver stadig mere meningsløst, hvorfor fjendskabet i en schmittiansk forstand er ophævet. Han afviser også Schmitts frygt for, at moralsk legitimerede krige skal udvikle sig til totale krige imod menneskehedens fjender: "argumentet [er] ikke just overbevisende. For anklagen om en 'moralisering' af krigen bliver hul, da en 'konstitutionalisering' betyder en retliggørelse af de internationale relationer. Når de påkrævede procedurer først er blevet etableret, sikrer den positive ret gennem retssikkerhedsprincipperne den anklagede mod premature moralske fordømmelser." Og: "Den bedste indikator for formskiftet i de internationale relationer er de udflydende grænser mellem indenrigs- og udenrigspolitik. Med bortfaldet af den klassiske afgrænsning mellem indre og ydre mister også Schmitts polemiske begreb om det politiske den entydige kobling til national selvhævdelse" (Habermas 2004: 13, 14; se også 1997b: 135-149 og 1999)

Den poststatslige orden, imperiet, er også i fokus i en række læsninger, der kombinerer Schmitt og Foucault på en mere affirmativ måde end Habermas. Det drejer sig først og fremmest om Michael Hardt og Antonio Negri i deres *Empire* (2000) og Giorgio Agamben i bl.a. *Homo Saver* (1998), der begge fokuserer på ændringerne i suveræniteten og biopolitik. Hardt og Negri er tydeligt inspirerede af Schmitts suverænitetsbegreb i de historiske afsnit i *Empire*, om end han kun refereres meget sporadisk. Det forekommer stadig oftere, at schmittianske og foucaultianske analyser sammenknyttes (se f.eks. Ojakangas 2001; Dean 2004) for at forstå den nye 'postnationale konstellation', hvor magt og suveræniteten finder nye udfoldelser. Det politiske finder nye former i den poststatslige orden, hvilket, som bl.a. Foucault opdagede, finder sted som politisering af kroppen: 'det nøgne liv', som Agamben kalder det. Agamben tager fat i Schmitts suverænitets teori, der med Schmitts egne ord kan opsummeres som "Suveræn er den, der bestemmer over undtagelsestilstanden" (1922: 11). Undtagelsestilstanden viser, at "retsordenen, som enhver anden orden, afhænger af en beslutning og ikke af en norm" (ibid.: 16). Retsordenen har altså en ikke-retslig kerne, der ligger før og uden for ordenen selv: "Suverænitets paradoks ligger i det faktum, at suverænen på en og samme tid er i og uden for den juridiske orden" (Agamben 1998: 15). Suverænen står derfor udenfor loven i kraft af sin evne til at suspendere den. Den politiske beslutning er ifølge Agamben ikke mellem ven og fjende men mellem nøgent liv (*zōē*) og politisk eksistens (*bios*), mellem den naturlige eksistens og den retslige status som menneske (ibid.: 8); "I moderne biopolitik er den suveræn, der bestemmer over livets værdi eller ikke-værdi"; "Politik er nu helt bogstaveligt beslutningen over det upolitiske (dvs. det nøgne liv)" (ibid.: 142, 173). I begyndelsen af det politiske finder vi etableringen af en grænse og indvielsen af et rum, der er blottet for lovens beskyttelse. "Undtagelsestilstanden er ikke et diktatur, men et rum tømt for jura" (Agamben 2003: 32-3). Lejren, hvor grænsen mellem nøgent liv og politisk eksistens opløses, er det politisk 'skjulte grundform' (Agamben 1998: 166), og koncentrationslejren, som han undersøger, er kun dens mest ekstreme eksempel: "Lejren er det rum, der åbnes, når undtagelsestilstanden begynder at blive normen" (ibid.: 168-9). Lejrene demonstrerer, at inklusion i det politiske samfund kun er mulig gennem den samtidige eksklusion af andre mennesker, der nægtes retten som fulde retssubjekter – og dette er ifølge Agamben ved at blive generaliseret. Lejren breder sig. Den statslige ordens distinktioner mellem inde og ude, omfattet og ikke omfattet af loven, ven og fjende opløses i juridiske 'ubestemmelighedszoner', 'lejre', der i stigende grad bliver den måde, hvorpå orden håndhæves, som illustreret ved den amerikanske forsvarsminister, Donald Rumsfeld, og hans begreb om 'illegale kombattanter', der med denne bestemmelse placeres uden

for det etablerede rettighedskompleks. Lejren er ved at blive generaliseret, ganske som undtagelsen er ved at blive permanent, idet stadig flere menneskers retsstatus problematiseres og suspenderes tilsyneladende permanent og netop ikke undtagelsesvist, ikke mindst i antiterrorlovgivningen, hvorved det politiske system, også det demokratiske, ifølge Agamben (2003: 33) forvandles til en 'dødsmaskine'.

Der findes også en række analyser, der er optaget af mere klassiske liberale problemstillinger, her repræsenteret af Paul Hirst og Chantal Mouffe (Thorup 2002). Paul Hirst skriver inspireret af Schmitt, at "det liberaldemokratiske syn på politik er i særlig grad i modsætning til vores politiske situation" (1990: 105). Lignende kritik finder man hos Schmitt, der i et af sine hovedværker *Der Begriff des Politischen* skriver, at vi fortsat lever med begreberne fra det 19. århundrede - liberalismen - på trods af, at dens mange forestillinger primært om åndeligt og økonomisk-teknisk fremskridt har vist sig at være falske eller i hvert fald ikke dækkende for den nye sociale orden (Schmitt 1996: 75). Ifølge både Hirst og Schmitt har liberalismen ikke formået at udvikle sig teoretisk, efterhånden som dens samfundsmæssige forudsætninger forandrede sig. Resultatet er, at der må findes på nye politiske begreber, der bedre beskriver og har effekt på den nye virkelighed. Hirst siger: "set fra et rent klassisk liberalt standpunkt så lever vi nu i et 'postliberalt' samfund" (1996: 108). Hvor det for Schmitt handler om at genbekræfte statslig autoritet og magtpolitikens primat, handler det hos Hirst om at frisætte menneskelig autonomi og sikre demokratisk kontrol. Den kritiske analyse er på mange punkter ens, men det politiske projekt er ganske forskelligt. De forudsætninger, der gjorde den klassiske liberale sociale arkitektur mulig og meningsfuld, eksisterer ikke længere. Parlamentet er ikke længere stedet for beslutninger på samfundets vegne, men vores 'parlamentariske fordom' gør os ude af stand til at udtænke nye muligheder og former for demokratisk kontrol. Troen på parlamentarismen tjener nu til at afdemokratisere vores samfund, efterhånden som beslutninger trækkes ud af parlamentet, mens parlamentarikerne fortsat snakker, som om de har magt. Det repræsentative demokrati blev udviklet i en tid med en stærkt begrænset statslig indgriben i samfundet og er derfor dårligt rustet til at kontrollere en stærkt interventionistisk velfærdsstat. Parlamentet er blevet reduceret til en maskine for det, Schmitt (1990) kalder "motoriseret lovgivning", der bare i kraft af mængden af lovgivning underminerer retsstatsgarantier og offentlig kontrol; "Big government er vokset på bekostning af individuelle

rettigheder og friheder” (Hirst 1994: 5). Hirst laver lignende analyser omkring andre liberale doktriner såsom civilsamfund og offentlig/privat, og han bruger altså en Schmitt-inspireret analyse til at sætte fokus på misforholdet mellem liberal teori og praksis, mellem formel og hævdet praksis og så egentlig praksis; et misforhold som udtrykket ’liberalisme’ som adækvat betegnelse for samtiden skjuler, men som udtrykket ’postliberalisme’ håber at kunne belyse.

Også Chantal Mouffe ønsker med brug af Schmitt (se bidragene i Mouffe 1999a) at bryde det liberale hegemoni ved at fremstille liberalismen som en mangelfuld fortælling om det sociale og det demokratiske, der først og fremmest tjener til at ekskludere emner fra det politiske. Schmitt kritiserede skarpt liberalismens neutraliseringstendens. Dels flyttes emner - økonomi, religion, moral etc. - fra den offentlige konfliktuelle sfære til den forventede neutrale privatsfære. Dels forventes det, at disse emners immanente logik specielt økonomiens, har pacificerende effekter tilbage på den resterende offentlige konfliktuelle del af menneskelivet. Dette viser for Schmitt - og for Mouffe - liberalismens manglende forståelse af politikens vilkår som konflikt. Udgangspunktet for Mouffes Schmitt-læsning er dels hans insistensen på det politiskes uopløselighed og på dets karakter af ven/fjende-grupperinger og dels påpegningen af, at det moderne samfund og demokrati kun kan være pluralistisk. Hvor det hos Schmitt er modsætninger, er det hos Mouffe indbyrdes forudsætninger (Mouffe 1997: 122; 1999b: 49). For Schmitt kræver demokratiet et substantielt homogent fællesskab. Pluralisme og demokrati er derfor modsætninger. Men det afviser Mouffe. For hende er det moderne karakteriseret ved konflikt, ved umuligheden af en organisk totalitet. Det politiske hos Mouffe opstår i konfrontationen mellem pluraliteten af grupperinger, der positionerer sig i forhold til hinanden; den interne skabelse af et ’vi’ gennem eksklusionen af et ’dem’ (Mouffe 1995a: 502). Schmitt er antipolitisk i den forstand, at den politiske forskel sættes eksternt i forhold til andre stater, hvorimod der hersker en apolitisk enhed og enighed indadtil. Politiske enheder er for ham noget på forhånd givet og stabilt. Schmitts distinktion mellem ’dem’ og ’os’ er ikke politisk konstitueret men en anerkendelse af allerede eksisterende grænser (Mouffe 1999b: 50f; Rasch 1997; 2000b: 19). Mouffe politiserer og pluraliserer dermed Schmitts position. Identiteter er relationelt og interaktionelt skabte. De er ustabile og skabes ved at sætte grænser til omverdenen (Mouffe 1995b: 262-5; 1999c). Politisk praksis i et demokrati er ikke, som Schmitt tror, forsvaret af konstituerede identiteter men af konstitueringen af disse identiteter. De findes ikke, de skabes.

Jeg mener, at Schmitt har ret i at fremhæve den liberale individualismes mangler i forhold til det politiske. Mange af de problemer liberale demokratier står over for i dag - de såkaldte 'liberale demokratiske kriser' - stammer fra det faktum, at politik er blevet reduceret til en instrumentel aktivitet, til private interessers selviske stræben. Begrænsningen af demokratiet til et sæt af neutrale procedurer, omformningen af borgere til politiske forbrugere og den liberale insisteren på statens såkaldte 'neutralitet', har tømt politikken for enhver substans. Den er i høj grad blevet reduceret til økonomi og afklædt alle sine etiske komponenter. (Mouffe 2000: 179)

Chantal Mouffe deler Schmitts kritik men konkluderer ikke som Schmitt, at liberalismens mangler betyder, at det er for sent at genoplive 'diskussionens tidsalder' og dermed det repræsentative demokrati (Schmitt 1926: 90). Tværtimod er det Mouffes projekt at radikaliserer diskussionen. Til det formål produceres begrebet om *agonistisk pluralisme*; "I stedet for at konkludere, at partipolitik er blevet irrelevant, så må vi genoptagne linjerne for en konfrontatorisk politik på en måde, der bringer nyt liv til demokratiet" (Mouffe 1995a: 499). Mouffe ønsker at bringe passionen tilbage til politikken, så den ikke forstener i Den Tredje Vejs påstand om at være det rationelle og gnidningsfrie kompromis mellem kapitalisme og socialisme. Heroverfor ønsker Mouffe de politiske frontlinjer trukket op, så man kan se, at der er forskel.

Det er også Slavoj Zizeks begrundelse for at tage Schmitts politikbegreb op. Han ønsker at bryde "samarbejdet mellem oplyste teknokrater (økonomer, pr-specialister ...) og liberale multikulturalister" (1999: 30), der forskelle til trods er fælles om et postpolitisk projekt, der lukker for kritik og forandring. Lige som Schmitt så afviser Zizek postpolitik som en mulighed. Modsat Habermas, der ser opløsningen af de klare skel mellem inde og ude som tegn på det politiskes bortgang, hævder Zizek, at det politiske vil sætte sig igennem, for tiden i ubehagelige former som terrorisme, racisme, gadevold etc., hvilket ikke skal mødes med mere afpolitisering, som Habermas vil det, men med genpolitisering:

... referencen til Schmitt er afgørende for at opdage den postpolitiske liberale tolerances blindgyder. Schmittiansk ultra-politik – radikalisering af politik til åben krig mellem Os og Dem, der kan ses i forskellige 'fundamentalisme' – er den form, i hvilken det udelukkede politiske vender tilbage i det postpolitiske univers af pluralistisk forhandling og konsensus-regulering. Af den grund er vejen til at imødegå denne genkomst af ultrapolitik ikke mere tolerance, mere medlidenhed og multikulturel forståelse men den rette genkomst af det politiske, dvs. genbekræftelsen af den antagonistiske dimension, der langt fra at benægte universalitet netop er sameksisterende med den ... sande universalister er ikke dem, der prædiker global tolerance overfor forskelle og altomfattende enighed, men dem der kaster sig ud i en passioneret kamp for forsvaret af den Sandhed, der driver dem. (Zizek 1999: 35)

Det er i det lys, man skal forstå Zizeks genoplivning af symbolet Lenin. Det er genkomsten af den politiske konfrontation, af den skabende intervention. Zizek laver en sammenkobling mellem leninisten og den konservative, ganske som Schmitt lavede den mellem anarkisten og den modrevolutionære, der er ”autentiske i den forstand, at de tager konsekvensen af deres valg, dvs. er fuldt ud klar over, hvad det rent faktisk betyder at tage og udøve magt” (Zizek 2001: 2; se også Schmitt 1982: 161). Lenins genkomst er det politiskes genkomst: ”Lenin’ står for den presserende *frihed* til at suspendere rammerne, de eksisterende (post)ideologiske koordinater, det invaliderende *Denkverbot* vi lever under. Det betyder simpelthen, at vi opnår retten til at tænke igen” (Zizek 2002b: 553). Lenin og Schmitt bliver symbolerne på og inspirationen til at tænke hinsides venstrefløjens reformistiske genoplivningsforsøg i multikulturalisme, den tredje vej etc.

VI

Schmitt kritiserede liberalismen for en generel tendens til afpolitisering. Han selv blev til gengæld kritiseret af bl.a. Marcuse for at afpolitiserer økonomiens politiske karakter, og i dag kritiseres hans version af det politiske af Mouffe og Zizek for at afpolitiserer og skjule intern konfliktualitet bag en opskrivning af ekstern konfliktualitet. Det er kernen i politisk konfrontation: afsløringen af modpartens afpolitiseringsforsøg, som Schmitt leverer redskaberne til at afdække hos liberalismen, og som de venstreorienterede Schmitt-læsninger afdækker hos Schmitt og mere generelt i realismen og kommunitarismen. Det hjælper os også til at forstå, hvad der ligger bag de mange Schmitt-inspirede påkaldelser af ’det politiskes genkomst’, som f.eks. Jan-Werner Müller (2003: 10) finder uklart. De er forsøg på at bryde det liberale fortolkningshegemoni og genpolitiserer de felter, som liberalismen og særlig neoliberalismen har forsøgt at afpolitiserer. Det er, hvad venstre-læsningerne forsøger at vinde fra Schmitt, hvilket jo i et vist omfang er udtryk for en mangel i venstreorienteret tænkning selv, der forsøges kompenseres ved at opskrive ’det politiske’, der påstås underteoretiseret, hvis ikke direkte fornægtet, i klassisk marxistisk teori.

Men der er selvfølgelig en fare i påberåbelsen af det politiske, som Schmitts biografi og den anden bølge af læsninger advarer imod: hævdelser af det politiskes primat har en indbygget tendens til at degenerere til glorificering af vold, undtagelsen, krigen, da det er her, ’det virkelige liv’ bryder igennem, hvad Schmitt kaldte ”den i gentagelsen forstivnede mekanik” (1922: 22), dvs. det moderne konsumeristiske og bureaukratiserede post-heroiske samfund. Der er derfor en konstant fristelse indbygget i den radikale liberalismekritik til at fremhæve det, som liberalismen fornægter: volden, offeret, irrationalismen, el-

ler til at fejre disse som udbrydningsforsøg fra den liberale socialitets kvælende middelmådighed og ensformighed. Det er også en refleks af en schmittiansk læsning af det politiske, der udelukkende fokuserer på det politiskes decisionistiske element og ikke også med samme alvor og interesse dets institutionalistiske. Man må give Agnes Heller ret, når hun siger, at ”Denne besættelse af det eksklusivt politiske såvel som dets afvisning af ’rent dagligdags praksis’ er et typisk problematisk element i den radikale gren af politisk filosofi” (1991: 336). Hvis liberalismen er i stadig fare for at forstene til sjælløs mekanik og bureaukratisk formalisme, da er den radikale liberalismekritik til højre og venstre, der fremhæver det politiskes primat, i stadig fare for at reducere politik til ren ven/fjende-problematik, oversætte al anden politik til irrelevans og facade, og derfor til at degenerere til det, som Habermas kalder ”fejringen af æsteticeret magt, glorificeret storhed og politisk karisma” (Habermas & Haller 1994: 21-2). Det er en ting, man kan lære af Schmitt ved at læse ham imod ham selv.

Referencer

- Agamben, Giorgio (1998). *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Stanford: Stanford University Press
- Agamben, Giorgio (2003). “Undtagelsestilstand“, *Lettre Internationale*, vol. 1, nr. 1, s. 31-33
- Agnoli, Johannes & Peter Brückner (1968). *Die Transformation der Demokratie*, Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt
- Auerbach, Maurice (1993/4). “Carl Schmitt’s Quest for the Political - Theology, Decisionism, and the Concept of the Enemy”, *Interpretation* vol. 21, nr. 2, s. 201-214
- Balakrishnan, Gopal (2000). *The Enemy. An intellectual Portrait of Carl Schmitt*, London: Verso
- Bauman, Zygmunt (2001). ”Wars of the Globalization Era”, *European Journal of Social Theory*, vol. 4, nr. 1, s. 11-28
- Becker, Hartmuth (1994). *Die Parlamentarismuskritik bei Carl Schmitt und Jürgen Habermas*, Berlin: Duncker & Humblot
- Dean, Mitchell (2004). “Nomos and the politics of world order” i Larner & Walters (red.), *Global Governmentality*, London: Routledge
- Dotti, Jorge E. (1999). “From Karl to Carl: Schmitt as a Reader of Marx”, s. 92-117 i Mouffe (red.), *The Challenge of Carl Schmitt*, Verso, London
- Fontana, Benedetto (2000). “Notes on Carl Schmitt and Marxism”, *Cardozo Law Review* nr. 5/6, s. 1515-1523
- Frankel, Boris (1997). “Confronting Neoliberal Regimes: The Post-Marxist Embrace of Populism and Realpolitik”, *New Left Review*, nr. 226, s. 57-92
- Gottfried, Paul (2001) *After Liberalism*, Princeton: Princeton University Press
- Gray, John (1993). *Post-liberalism. Studies in political thought*, London: Routledge

- Günther, K. (1985). "Theoretiker der Gegenrevolution. Carl Schmitt 1888-1985", *Kritische Justiz*, nr. 2, s. 193-200
- Habermas, Jürgen (1962). *Strukturwandlung der Öffentlichkeit*, Neuwied: Herman Luchterhand
- Habermas, Jürgen (1983). "Neoconservative Culture Criticism in the United States and West Germany", *Telos*, nr. 56, s. 75-89
- Habermas, Jürgen (1989). "The Horrors of Autonomy: Carl Schmitt in English", s. 128-139 i Habermas, *The New Conservatism*, Cambridge, Mass.: MIT Press
- Habermas, Jürgen (1997a). *A Berlin Republic: Writings on Germany*, Cambridge: Polity Press
- Habermas, Jürgen (1997b). "Kant's Idea of Perpetual Peace, with the Benefit of Two Hundred Years' Hindsight" i Bohman & Lutz-Bachmann (red.), *Perpetual Peace – Essays on Kant's Cosmopolitan Ideal*, Cambridge: MIT Press
- Habermas, Jürgen (1998). *The Inclusion of the other*, Cambridge: Polity Press
- Habermas, Jürgen (1999). "Bestiality and Humanity: A War on the Border between Legality and Morality", *Constellations*, vol. 6, nr. 3, s. 263-272
- Habermas, Jürgen (2001). *The Postnational Constellation*, Cambridge: Polity Press
- Habermas, Jürgen (2003). "Fundamentalism and Terror" i Borradori (red.), *Philosophy in a time of terror. Dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida*, Chicago & London: University of Chicago Press
- Habermas, Jürgen (2004). "Folkeretten i overgangen til dens postnationale konstellation", *Distinktion*, nr. 8, s. 9-17
- Habermas, Jürgen & Michael Haller (1994). *The Past as Future. Jürgen Habermas interviewed by Michael Haller*, Cambridge: Polity Press
- Hansen, Jan Bo (1986). "Carl Schmitt - Det ny venstre og det totalitære demokrati", *Politisk Revy*, september, s. 10-12
- Hardt, Michael & Antonio Negri (2000). *Empire*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press
- Heller, Agnes (1991). "The Concept of the Political Revisited", s. 330-343 i Held (red). *Political Theory Today*, Cambridge: Polity Press
- Hirst, Paul (1990). *Representative Democracy and its Limits*, Cambridge: Polity Press
- Hirst, Paul (1994). *Asociative democracy*, Cambridge: Polity Press
- Hirst, Paul (1996). "Democracy and Civil Society", s. 97-116 i Hirst & Khilnani (red.), *Reinventing Democracy*, Oxford & Cambridge: Blackwell
- Hofmann, Hasso (1964). *Legitimität gegen Legalität*, Berlin: Hermann Luchterhand
- Kennedy, Ellen (1987). "Carl Schmitt and the Frankfurt School", *Telos*, nr. 71, s. 37-66
- Koskeniemi, Matti (2001). *The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law 1870-1960*, Cambridge: Cambridge University Press
- Lukács, George (1962). *Die Zerstörung der Vernunft* i *Georg Lukács Werke 9*, Berlin: Luchterhand Verlag
- Lukács, Georg (1968, [1928]). "Carl Schmitt: Politische Romantik", s. 695-6 i *Georg Lukács*

Werke band 2 Frühschriften II, Berlin: Luchterhand Verlag

Marcuse, Herbert (1970, [1934]). "Der Kampf gegen den Liberalismus in der totalitären Staatsauffassung", s. 17-55 i Marcuse, *Kultur und Gesellschaft*, bind 1, Frankfurt am Main: Suhrkamp

Maschke, Günter (1986). "Carl Schmitt in Europa. Bemerkungen zur italienischen, spanischen und französischen Nekrologdiskussion", *Der Staat*, vol. 25, s. 575-599

Mouffe, Chantal (1995a). "The End of Politics and the Rise of the Radical Right", *Dissent*, fall, s. 498-502

Mouffe, Chantal (1995b). "Post-Marxism: democracy and identity", *Environment and Planning D: Society and Space*, vol. 13, nr. 3, s. 259-265

Mouffe, Chantal (1997). *The Return of the Political*, London: Verso

Mouffe, Chantal, red (1999a). *The Challenge of Carl Schmitt*, London: Verso

Mouffe, Chantal (1999b). "Carl Schmitt and the Paradox of Liberal Democracy", s. 38-53 i Mouffe (red.) *The Challenge of Carl Schmitt*, London: Verso

Mouffe, Chantal (1999c). "Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism?", *Social Research*, vol. 66, nr. 3

Mouffe, Chantal (2000). "Radikalt demokrati eller liberalt demokrati", s. 175-184 i Laclau & Mouffe, *Det radikale demokrati - diskursteoriens politiske perspektiv*, Roskilde: Roskilde Universitetsforlag

Müller, Jan-Werner (2002). "1968 as event, milieu and ideology", *Journal of Political Ideologies*, vol. 7, nr. 1, s. 15-37

Müller, Jan-Werner (2003). *A Dangerous Mind. Carl Schmitt in Post-War European Thought*, New Haven & London: Yale University Press

Neocleous, Mark (1996). "Friend or Enemy? Reading Carl Schmitt politically", *Radical Philosophy*, sept-okt, s. 13-23

Neocleous, Mark (2003). *Imagining the State*, Maidenhead: Open University Press

Ojakangas, Mika (2001). "Sovereign and plebs: Michel Foucault meets Carl Schmitt", *Telos*, nr. 119 spring, s. 32-

Petzold, Joachim (1974). "Die Büchse der Pandora oder die politische Funktion Carl Schmitts vor 1945", *Jahrbuch für Geschichte*, band 10, s. 403-444

Piccone, Paul & Gary Ulmen (1987). "Introduction to Carl Schmitt", *Telos*, nr.72, s.3-14

Piccone, Paul & Gary Ulmen (1990). "Schmitt's 'Testament' and the Future of Europe", *Telos*, nr. 83, s. 3-35

Rasch, William (1997). "Locating the Political: Schmitt, Mouffe, Luhmann, and the possibility of Pluralism", *International Review of Sociology* vol. 7, nr. 1, s. 103-126

Rasch, William (2000a). "A Just War? Or Just A War? Schmitt, Habermas, and the Cosmopolitan Orthodoxy", *Cardozo Law Review* nr. 5/6, s. 1665-1684

Rasch, William (2000b). "Conflict as a Vocation - Carl Schmitt and the Possibility of Politics", *Theory, Culture and Society*, vol. 17, nr. 6, s. 1-32

Rasch, William (2003). "Human Rights as Geopolitics. Carl Schmitt and the legal forms of

- American supremacy”, *Cultural Critique*, vol. 54, spring, s. 120-147
- Scheuerman, William E. (1994). *Between the Norm and the Exception – the Frankfurt School and the Rule of Law*, London & Cambridge: MIT Press
- Schickel, Joachim (1970). *Guerrilleros, Partisanen. Theorie und Praxis*, München: Carl Hanser Verlag
- Schmitt, Carl (1922). *Politische Theologie*, München & Leipzig: Duncker & Humblot
- Schmitt, Carl (1926). *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*, München & Leipzig: Duncker & Humblot
- Schmitt, Carl (1963). *Theorie des Partisanen*, Berlin: Duncker & Humblot
- Schmitt, Carl (1982, [1925]). *Politische Romantik*, Berlin: Duncker & Humblot
- Schmitt, Carl (1984, [1925]). *Römischer Katholizismus und politische Form*, Stuttgart: Klett-Cotta
- Schmitt, Carl (1990, [1943/44]). “The Plight of European Jurisprudence”, *Telos*, nr. 83, s. 35-
- Schmitt, Carl (1996, [1932]). *Der Begriff des Politischen*, Berlin: Duncker & Humblot
- Schüle, Christian (1998). *Die Parlamentarismuskritik bei Carl Schmitt und Jürgen Habermas*, Neuried: Ars Una
- Sorel, Georges (1974, [1930]). *Tanker om vold*, 7. udg., Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Thorup, Mikkel (2002). “Politik som teknik eller konflikt – kan venstrefløjen lære noget af Carl Schmitt?”, *Grus*, nr. 67, s. 47-68
- Thorup, Mikkel (2004). “Hvorledes globaliseringen af Europa overvinder barbariet: den liberale brug af globaliseringsbegrebet til afpolitisering af nation og stat”, *Distinktion*, nr. 8, s. 113-128
- Wallerstein, Immanuel (1995). *After Liberalism*, New York: The New Press
- Wolin, Richard (1992). “Carl Schmitt - The Conservative Revolutionary Habitus and the Aesthetics of Horror”, *Political Theory* vol. 20, nr. 3, s. 424-447
- Ulmen, Gary (2001). “Between the Weimar republic and the Third Reich: continuity in Carl Schmitt’s thought”, *Telos* nr. 119, s.18-
- Young, Michael R. W. (1999). “Schmitt, Habermas og det legale herredømme. Et opgør med den tyske retsfilosofi”, *Grus*, nr.56/57, s. 181-195
- Zizek, Slavoj (1999). “Carl Schmitt in the Age of Post-Politics”, s. 18-37 i Mouffe (red.), *The Challenge of Carl Schmitt*, Verso, London
- Zizek, Slavoj (2001). “What Can Lenin Tell Us about Freedom Today?”, *Rethinking Marxism*, vol. 13, nr. 2, s. 1-9
- Zizek, Slavoj (2002a). “Are we in a war? Do we have an enemy?”, *London Review of Books*, vol. 24, nr. 10
- Zizek, Slavoj (2002b). “A Plea for Leninist Intolerance”, *Critical Inquiry*, vol. 28, nr. 2, s.542-566
- Zolo, Danilo (1997). *Cosmopolis. Prospects for World Government*, Cambridge: Polity
- Zolo, Danilo (2002). *Invoking Humanity*. London & New York: Continuum